

Józef M. Dołęga

Filozofia nauk o ochronie środowiska i kultura ekologiczna

Studia Philosophiae Christianae 36/2, 67-79

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF M. DOŁĘGA
Wydział Filozofii Chrześcijańskiej, UKSW

FILOZOFIA NAUK O OCHRONIE ŚRODOWISKA I KULTURA EKOLOGICZNA

Wprowadzenie. 1. Filozofia nauk ekologicznych. 2. Kultura ekologiczna. Podsumowanie.

WPROWADZENIE

Wiek XXI i zbliżające się nowe tysiąclecie będą charakteryzować się między innymi tym, że powstałe w ostatnich latach nauki ekologiczne stworzą podstawę do budowania kultury ekologicznej. W kulturze ekologicznej zasadniczą rolę pełnią: nauki, technika i technologia, sztuka i religia (nawet gdy rozumie się ją minimalnie – jako system wartości).

Wydaje się, że droga do filozofii ochrony środowiska prowadzi przez nauki, które powstały i powstają w związku z zagrożeniami ekologicznymi, a mianowicie: sozologię, sozotechnikę, sozoekonomię, etykę środowiskową, bioetykę, ekofilozofię, prawodawstwo ekologiczne, ekoteologię, politykę ekologiczną (1) i przez rozwój kultury ekologicznej (2).

1. FILOZOFIA NAUK EKOLOGICZNYCH

1.1. Zagrożenia i katastrofy ekologiczne w dużym stopniu wpływają na powstawanie nowych dyscyplin naukowych. Obok znanej od ponad stu lat **ekologii** – nauki biologicznej badającej organizmy flory i fauny w środowiskach biotycznych i abiotycznych, powstała w drugiej połowie XX wieku **ekologia człowieka** i **ekologia społeczna**¹.

---

¹ Por. T. Umiński, *Ekologia – środowisko – przyroda*, Warszawa 1996, 12–16; H. Wiśniewski, G. Kowalewski, *Ekologia z ochroną i kształtowaniem środowiska*, Warszawa 1997, 14–18; A. Horst, *Ekologia człowieka*, Warszawa 1976; B. Campbell, *Ekologia człowieka. Historia naszego miejsca w przyrodzie od prehistorii do czasów współczesnych*, tłum. M. A. Bitner, Warszawa 1995; D. Kielczewski, *Ekologia społeczna*, Białystok 1998.

Ekologia człowieka koncentruje się na badaniu wpływu czynników środowiska społecznego i przyrodniczego na organizm ludzki oraz na możliwościach jego adaptacji do tego środowiska. Natomiast ekologia społeczna bada zjawiska z pogranicza socjologii, geografii i ekologii. W ostatnim dziesięcioleciu XX wieku powstaje pilna potrzeba wyodrębnienia dodatkowej dyscypliny naukowej lub rozwiniętego działu ekologii człowieka, a mianowicie – ekologii rodziny ludzkiej.

1.2. **Sozologia** – termin ten pochodzi od greckiego słowa *sodzo*, które oznacza „ochraniać”, „ratować”, „pomagać”. Został on wprowadzony do polskiego słownika naukowego przez Walerego Goetela² na początku lat sześćdziesiątych XX wieku. Według tego autora, termin „sozologia” oznacza naukę o ochronie przyrody, o ochronie naturalnego środowiska człowieka. Termin ten został później wzbogacony nowymi treściami i tym samym poszerzono jego zakres. Wyrazem tego jest bogata literatura przedmiotowa, a terminu „sozologia” używa się – coraz częściej – na określenie nauki o ochronie środowiska społeczno-przyrodniczego.

W aspekcie metodologicznym treści nazwy „sozologia” mówi się przede wszystkim o metodach służących do badań przedmiotu tej nauki. Wyróżnia się tutaj metody empiryczne, humanistyczne, filozoficzne i systemowe.

Natomiast w aspekcie przedmiotowym nazwy „sozologia” podkreśla się zagadnienia i problemy wchodzące w zakres naukowych badań sozologicznych. Przykładowo wymienia się tutaj takie problemy i zagadnienia jak:

- opis faktyczny stanu przyrody w Polsce i świecie;
- określenie obiektów, które zanieczyszczają i niszczą środowisko;
- przeprowadzenie badań technicznych i technologicznych w celu wprowadzania urządzeń oczyszczających i technologii nieuciążliwych dla środowiska;

---

² W. Goetel, *Sozologia – nauka o ochronie przyrody i jej zasobów*, Kosmos A 15(1966), 473–482, przedruk, tamże, 21(1972) z. 1, 31–38; *Edukacja ekologiczna wobec współczesności i wyzwań przyszłości*, Przyroda i Człowiek (Zeszyt specjalny) Opole–Pokrzywna 1995; *Człowiek wobec świata*, red. Z. Hull, W. Tulibacki, Olsztyn 1996; *Ekofilozofia i bioetyka*, red. W. Tyburski, Toruń 1996; *Ekonomia – ekologia – etyka*, red. W. Tyburski, Toruń 1996; por. J. M. Dołęga, *Z zagadnień sozologii*, w. *Z Zagadnień filozofii przyrodoznawstwa i filozofii przyrody*, red. K. Klószak, t. 4, Warszawa 1982, 327–328; K. R. Mazurski, *Podstawy sozologii*, Wrocław 1998.

- badanie wpływu zmienionego środowiska na organizmy żywe i na człowieka;
- tworzenie zabezpieczeń prawnych i administracyjnych w skali krajowej i międzynarodowej w celu realizacji programów ochrony środowiska;
- budzenie świadomości moralnej i etycznej wrażliwej na jakość środowiska przyrodniczego i społecznego;
- szukanie środków zmniejszających zanieczyszczenie środowiska i eliminowanie źródeł tych zanieczyszczeń;
- badanie wpływu środowiska na stan psychiczny człowieka;
- prowadzenie medycznych badań nowych jednostek chorobowych, powstałych pod wpływem zmienionego środowiska;
- zabezpieczenie tak zwanych „czystych” rezerw genetycznych;
- wychowanie – na różnych szczeblach edukacji narodowej – w duchu wrażliwości na wartość środowiska człowieka.

Zakres nazwy „sozologia” obejmuje problemy i zagadnienia dotyczące środowiska przyrodniczego i społecznego, w którym żyje człowiek. A zatem dotyczy przyrody nieożywionej i ożywionej oraz antroposfery. Wszystkie te obszary rozpatrywane są w aspekcie ochrony naturalnych właściwości poszczególnych obiektów przyrodniczych i ich wpływu na życie i zdrowie człowieka. W aspekcie tym, który jest charakterystyczny dla sozologii, mieszczą się badania naturalnych właściwości obiektów przyrody nieożywionej i ożywionej oraz ich właściwości powstałych pod wpływem działalności człowieka. Badania te dotyczą również nowo powstałych właściwości środowiska i ich wpływu na zdrowie i życie człowieka, a także ich wpływu na kondycję biologiczną innych gatunków żyjących na Ziemi.

1.3. **Sozotechnika**³ – termin ten oznacza całość badań naukowo-technicznych i technologicznych związanych z ochroną środowiska oraz z wprowadzaniem do produkcji nowych technologii nie niszczących środowiska lub przynajmniej nieuciążliwych dla tego środowiska.

---

³ Por. J. Bańka, *Zarys filozofii techniki*, Katowice 1981; A. Kiepas, *Moralne wyznania nauki i techniki*, Katowice–Warszawa 1992; J. Szymański, *Technika a eksperymentalne sprawdzanie praw nauki*, Poznań 1994; *Człowiek – technika – środowisko. Człowiek współczesny wobec wyzwań końca wieku*, red. A. Kiepas, Katowice 1999.

1.4. **Sozoekonomia**⁴ (czasem nosi nazwę ekoekonomia) – dział ekonomii zajmujący się kosztami produkcji wraz z nakładami na ochronę środowiska, co mieści się w tak zwanym rachunku sozoekonomicznym przedsiębiorstwa, lub jednostki administracyjnej państwa.

1.5. **Etyka środowiskowa**⁵ (inne nazwy, to: etyka ekologiczna, ekoetyka) – wyrażenie to w środowiskach naukowych w Polsce zaczyna się utrwalać na oznaczenie nauki zajmującej się zasadami i normami postępowania człowieka wobec środowiska przyrodniczego (biotycznego i abiotycznego) i społecznego. Wyróżnia się w niej kilka orientacji, a mianowicie:

- holistyczną odmianę etyki środowiskowej,
- biocentrycznie zorientowaną odmianę etyki środowiskowej,
- etykę ochrony zwierząt,
- antropocentryczną odmianę etyki środowiskowej.

Etyka środowiskowa jest w ciągłym rozwoju; pojawiają się coraz to nowe orientacje związane z kierunkami filozoficznymi lub religiami, albo z określonym światopoglądem.

1.6. **Bioetyka**⁶ – jest określona przez Tadeusza Ślipko jako „dział filozoficznej etyki szczegółowej, która ma ustalić oceny i normy (reguły) moralne ważne w dziedzinie działań (aktów ludzkich) polegających na ingerencji w granicznych sytuacjach związanych z rozpoczęciem życia, jego trwaniem i śmiercią”.

---

⁴ *Problemy sozologiczne aglomeracji miejsko-przemysłowych. Wybrane zagadnienia*, red. Z. Małecki, Biuletyn (1993)1; *Problemy sozologiczne aglomeracji miejsko-przemysłowych. Huta im. Tadeusza Sendzimira*, red. Z. Małecki, Biuletyn (1994)1; J. T. Wimpenny, *Wartość środowiska. Metody wyceny ekonomicznej*, tłum. K. Kafel, I. Szymaniak, Warszawa 1995; *Podejmowanie inwestycji proekologicznych i źródła ich finansowania*, red. B. Poskrobka, Białystok 1995; *Ekonomia – ekologia – etyka* red. W. Tyburski, Toruń 1996; *Ekonomiczna wycena środowiska przyrodniczego*, red. G. Anderson, J. Sleszczyński, Białystok 1996.

⁵ Por. Z. Piątek, *Etyka środowiskowa. Nowe spojrzenie na miejsce człowieka w przyrodzie*, Kraków 1998; *Etyka środowiskowa. Teoretyczne i praktyczne implikacje*, red. W. Tyburski, Toruń 1998; A. Pawłowski, *Odpowiedzialność za przyrodę*, Lublin 1999; J. Łukomski, *Próba zbudowania chrześcijańskiej etyki środowiska naturalnego*, Radom 1998.

⁶ Por. T. Ślipko, *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, ATK, Warszawa 1988; W. Bołoz, *Życie w ludzkich rękach – podstawowe zagadnienia bioetyczne*, ATK i ADAM Warszawa 1997.

1.7. **Prawodawstwo ekologiczne**⁷ – pod tym wyrażeniem rozumie się procesy tworzenia prawa ochrony środowiska (przeważnie środowiska naturalnego, ale nie tylko), jego wdrażania i egzekwowania.

1.8. **Ekofilozofia** – jako nowa nauka filozoficzna, ma już bogaty system koncepcji. Szczegółowa analiza poszczególnych koncepcji ekofilozofii będzie w tym miejscu pominięta. Zaprezentowany zostanie jedynie ich rejestr i krótkia charakterystyka.

1.8.1. Ekofilozofia jako filozofia ekologii⁸ – wyrażenie „filozofia ekologii” w podstawowym znaczeniu funkcjonuje w filozofii nauki i oznacza teorię i metodologię ekologii. W ostatnich dziesiątkach lat XX wieku wyrażenie to zawarło w swojej treści i zakresie wiele elementów z szeroko rozumianych zagadnień filozoficznych i ochrony środowiska. Przykładem takich ujęć są prace Zbigniewa Hulla.

1.8.2. Ekofilozofia jako ekologia człowieka⁹ – wyrażenie „ekologia człowieka” zastosowane przez Napoleona Wolańskiego do określenia syntezy wyników badań naukowych z zakresu antropologii przyrodniczej, ekologii i nauk medycznych. W ujęciu tym zawiera się duży zakres zagadnień i refleksji antropologicznych o charakterze filozoficznym.

1.8.3. Ekofilozofia jako ekologia humanistyczna¹⁰ – w zapowiedzi Stanisława Zięby – ma prowadzić badania naukowe nad życiem człowieka w jego aspekcie specyficznie ludzkim i osobowym.

---

⁷ Por. R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska. Stan prawny na dzień 30 czerwca 1994*, Bydgoszcz 1994; L. Łukaszuk *Międzynarodowe prawo morza*, Warszawa 1997; D. Kiełczewski, *Mechanizmy rozwoju prawa ochrony środowiska*, Białystok 1998.

⁸ Z. Hull, *Filozofia ekologii jako nowa dziedzina filozofowania*, w: *Filozofia i bioetyka. Materiały VI Polskiego Zjazdu Filozoficznego w Toruniu 5–9 września 1995 r. Sekcja Bioetyki i Ekofilozofii*, red. W. Tyburski, Toruń 1996 9–29; por. A. Papuziński, *Metafizyczne dziedzictwo nauki jako problem filozofii ekologii*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, dz. cyt., 29–42.

⁹ N. Wolański, *Glossary of terms for human ecology*, Warszawa 1990; *Czynniki rozwoju człowieka. Wstęp do ekologii człowieka*, red. N. Wolański, Warszawa 1972; A. Horst, *Ekologia człowieka*, Warszawa 1976; *Ekologia człowieka. Historia współczesności*, red. B. Kuźnicka, Warszawa 1995; N. Wolański, *Nowoczesność jako sprawność w przystosowaniu człowieka do środowiska*, *Prakseologia* (1992)1–2, 105–127.

¹⁰ Por. S. Zięba, *Ku ekologii humanistycznej, Człowiek i Przyroda* (1994)1, 7–13; *Humanizm ekologiczny*, t. 1: *Jakiej filozofii potrzebuje ekologia. Ochrona przyrody a ochrona człowieka*, red. L. Pawłowski, S. Zięba, Lublin 1992; W. Tyburski, *Pojednać się z Ziemią. W kręgu zagadnień Humanizmu ekologicznego*, Toruń 1993; *Humanizm ekologiczny*, t. 4B: *Technika szansą czy zagrożeniem (aspekty techniczne)*, red. I. Pollo, Z. M. Kozak, Lublin 1996; S. Zięba, *Natura i człowiek w ekologii humanistycznej*, Lublin 1998.

1.8.4. Ekofilozofia jako ekologia głęboka¹¹ – koncepcja ta zawiera zagadnienia filozoficzne nie tylko w założeniach, ale również w rozwiązaniach problemów szczegółowych związanych z kryzysem i katastrofami ekologicznymi oraz z kryzysem moralnym człowieka.

1.8.5. Ekofilozofia jako filozofia ekologiczna¹² – wyrażenie wprowadzone przez Henryka Skolimowskiego; w zestawieniu z takim wyrażeniem, jak „filozofia logiczna”, które już funkcjonuje w słowniku naukowym, może z biegiem czasu uprawomocnić się w języku filozoficznym.

1.8.6. Ekofilozofia jako ekozofia T¹³ – jest budowana na filozofii związanej z kierunkami panteistycznymi – zarówno historycznymi, jak i współczesnymi – oraz na założeniach ekologii głębokiej.

1.8.7. Ekofilozofia jako filozofia kryzysu ekologicznego¹⁴ – orientacja ta dotyczy przede wszystkim zagadnień etycznych, prawnych, politycznych i ekonomicznych, związanych z kryzysem ekologicznym oraz ekologii jako nowego paradygmatu polityki.

1.8.8. Ekofilozofia jako ujęcie systemowo-informacyjne ekorozwoju¹⁵ – ujęcie to zawarte w pracach Lesława Michnowskiego znajduje uzasadnienie w prognozach rozwoju człowieka i w założeniach zrównoważonego ekorozwoju.

1.8.9. Ekofilozofia jako ekologia uniwersalistyczna¹⁶ – pojawia się w kontekście ujęć filozofii uniwersalistycznej, a inaczej mówiąc

¹¹ B. Devall, G. Sessions, *Ekologia głęboka. Życ w przekonaniu, iż Natura coś znaczy*, tłum. E. Margielewicz, Warszawa 1994; R. Bzdak, *Problem możliwości teoretycznego uzasadniania głębokiej ekologii*, w: *Człowiek i środowisko. Humanistyka i ekologia*, pod red. J. Dębowski, WSP, Olsztyn 1995, 91–96; A. Synowiecki, *Człowiek – z ziemi wzięty. Człowiek i Przyroda (1994)*1, 41–92; K. Waloszczyk, *Kryzys ekologiczny w świetle ekofilozofii*, Łódź 1996, 228–241.

¹² Por. H. Skolimowski, *Filozofia żyjąca. Ekofilozofia jako drzewo życia*, Warszawa 1992; D. Kielczewski, *Wybrane nurty filozofii ekologicznej*, Białystok 1993, 5–32; K. Waloszczyk, *Kryzys ekologiczny w świetle ekofilozofii*, Łódź 1996, 207–228; H. Skolimowski, *Medytacje*, Wrocław 1991; Tenże, *Wizje Nowego Millenium*, Kraków 1999.

¹³ Por. B. Devall, G. Sessions, *Ekologia głęboka*, dz. cyt., 289–293; M. Ryszkiewicz, *Matka Ziemia w przyjaznym kosmosie. Gaja i zasada antropiczna w dziejach myśli przyrodniczej*, Warszawa 1994.

¹⁴ Por. E. Philips, *Crisis in Atmosphere: The greenhouse factor*, Phoenix 1990; V. Holse, *Philosophie der oekologischen Krise*, München 1994; Z. Piątek, *Filozoficzne korzenie kryzysu środowiskowego*, w: *Człowiek i środowisko*, dz. cyt., 43–50.

¹⁵ L. Michnowski, *Jak żyć? Ekorozwój albo...*, Białystok [brw]; *Ekorozwój szansą przetrwania cywilizacji. Materiały z konferencji PKE*, red. B. Zaufal, M. Białecka, t. 3, Kraków 1986; L. Michnowski, *Czy regres człowieczeństwa?*, Warszawa 1999.

¹⁶ Por. J. Kuczyński, *Udomowienie Ziemi. Interpretacja Leszka Kołakowskiego projektu metanowii*, w: *Ziemia naszym domem*, red. J. Kuczyński, Warszawa 1996, 155–178.

– uniwersalizmu jako metafizologii, prezentowanej w Polsce między innymi w pracach Janusza Kuczyńskiego.

1.8.10. Ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody¹⁷ – ujęcie to akcentuje zagrożenia przede wszystkim praktyczne i bioetyczne związane z kryzysem ekologicznym. Koncepcja ta prezentowana jest w literaturze przedmiotowej w Polsce między innymi przez Zbigniewa Łepko i Annę Lemańską.

1.8.11. Ekofilozofia jako część filozofii przyrody¹⁸ – koncepcja ta jest związana z ujęciem filozofii przyrody orientacji arystotelesowsko-tomistycznej, gdzie wyróżnia się filozofię przyrody nieożywionej (kosmofilozofię) i filozofię przyrody ożywionej (biofilozofię) oraz filozofię środowiska społeczno-przyrodniczego (ekofilozofię).

1.8.12. Ekofilozofia jako kulturalistyczna filozofia ekologii¹⁹ – reprezentowana w Polsce przez Andrzeja Papuzińskiego.

11.8.13. Ekofilozofia jako environmentalizm²⁰ – proponowana przez Wiesława Sztumskiego z Instytutu Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

1.8.14. Ekofilozofia jako samodzielna nauka filozoficzna²¹ – o wyraźnie określonym statusie epistemologicznym i metodologicznym.

W powstających naukach, podstawowym zagrożeniem jest wypracowanie statusu epistemologicznego i metodologicznego oraz struktury zagadnień merytorycznych, stanowiących pewną zwartą, logiczną całość. W tym miejscu pominięte zostaną szczegółowe analizy zagadnień metateoretycznych, a jedynie zwróci się uwagę na przedmiot badań ekofilozofii.

Każda nauka ma swoją prehistorię. Podobnie i ekofilozofia – wszyscy uczeni zajmujący się zagrożeniami i ochroną środowiska społeczno-przyrodniczego, a zwłaszcza autorzy przytoczonych po-

---

¹⁷ Por. Z. Łepko, *Ku ekofilozofii*, *Studia Philosophiae Christianae* 30(1994)1, 2–34; tenże, *Ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody*, w: *Człowiek i środowisko*, dz. cyt., 37–42; A. Lemańska, *Praktyczna filozofia przyrody alternatywa kasydzkiej filozofii przyrody?*, *Studia Philosophiae Christianae* 33(1997)1, 133–138.

¹⁸ Por. J. M. Dołęga, *W kierunku ekofilozofii*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, dz. cyt., 1–25.

¹⁹ Por. A. Papuziński, *Życie – nauka – ekologia. Prolegomena do kulturalistycznej filozofii ekologii*, Bydgoszcz 1998.

²⁰ Por. W. Sztumski, *Environmentalizm i cywilizacja życia*, Katowice 1997.

²¹ Por. J. M. Dołęga, *Z zagadnień metateoretycznych i merytorycznych ekofilozofii*, *Studia Philosophiae Christianae* 32(1996)1, 270–278.

wyżej koncepcji tej nauki, są prekursorami ekofilozofii. Prace i publikacje tych autorów stanowią już historię nauki, która jeszcze nie istnieje w słownikach i encyklopediach – ekofilozofii.

Biorąc pod uwagę aktualny stan badań naukowych z zakresu ekofilozofii, nie sposób dzisiaj określić definitywnie przedmiotu badań tej nauki. Jednak na podstawie istniejącej literatury i dyskusji toczących się na wielu sympozjach i konferencjach naukowych, można przyjąć robocze określenie przedmiotu ekofilozofii:

Przedmiotem badań ekofilozofii jest istota i natura środowiska społeczno-przyrodniczego, jego właściwości ilościowe i jakościowe, oraz dwustronne związki przyczynowe między antroposferą a środowiskiem (nie tylko biosferą).

W nurcie określonego myślenia filozoficznego, poznanie z zakresu ekofilozofii zmierzałoby do poznania środowiska realnie i faktycznie istniejącego; do poznania w aspektach koniecznościowych i przyczynowych, a nie tylko przygodnych; do uzasadniania też ekofilozoficznych racjami logicznymi, ontycznymi, realnymi i przyczynowymi²². Inaczej mówiąc: ekofilozofia jest nauką systemowo ujmującą problematykę filozoficzną środowiska społeczno-przyrodniczego.

Zasadniczym źródłem informacji o środowisku są różne nauki szczegółowe, a szczególnie ekologia i sozologia. Wydobyć problematyki filozoficznej z naukowego obrazu środowiska społeczno-przyrodniczego i kulturowego należy między innymi do zadań ekofilozofii.

Z zagadnień metateoretycznych ekofilozofii wymienimy tylko te, które dotyczą zasadniczej struktury przedmiotowej tej nauki. Do niej należy problematyka ogólnofilozoficzna, antropologiczna, aksjologiczna i edukacyjna dotycząca środowiska społeczno-przyrodniczego łącznie ze środowiskiem kulturowym.

Ogólnofilozoficzna problematyka ekofilozofii²³ dotyczy istoty i natury środowiska społeczno-przyrodniczego, jego właściwości ilościowych i jakościowych, zmian zachodzących w tych właściwościach oraz związków przyczynowych między antroposferą a biosferą. Chodzi tutaj przede wszystkim o zdanie sprawy z aktualnego stanu środowiska,

---

²² Por. K. Klósak, *Z teorii i metodologii filozofii przyrody*, Poznań 1980, 46–49, 105, 113; J. M. Dołęga, *Stosunek ruchu do materii w ujęciu klasycznej filozofii przyrody*, Warszawa 1986, 29–30.

²³ Por. S. Zięba, *Życie w aspekcie ekologicznym*, Człowiek i przyroda (1995)2, 5–21; J. Dębowski, *Filozoficzne źródła refleksji ekofilozoficznych*, Olsztyn 1996.

źródeł zmian zachodzących w tym środowisku, jego wpływu na życie i zdrowie człowieka, jak również o szukanie podstaw filozoficznych ochrony tego środowiska. Podstawą do prowadzenia badań w tym zakresie są dane z przyrodniczych nauk szczegółowych i antropologicznych. Problemy ogólnofilozoficzne podejmowane w ekofilozofii i próby ich rozwiązania są oparte, w sensie metodologicznym, o tak zwany naukowy obraz świata. W tym przypadku chodzi przede wszystkim o naukowy obraz środowiska społeczno-przyrodniczego.

Antropologiczna problematyka ekofilozofii²⁴ dotyczy przede wszystkim zagadnień filozoficznych związanych z demografią, ontogenezą, antropopresją, migracją oraz ze strukturalnymi elementami antroposfery, do których zalicza się przede wszystkim naukę, technikę i technologię, sztukę i religię. Punktem wyjścia do tego rodzaju badań są dane z antropologii przyrodniczej, filozoficznej, społecznej i kulturowej oraz z ekologii człowieka, sozotechniki, religiofilozofii, filozofii i historii nauki, historii i filozofii kultury. Filozoficzna problematyka antropologiczna podejmowana w ekofilozofii, oraz proponowane rozwiązania, zależą od przyjmowanych przez autorów systemów filozoficznych.

Aksjologiczna problematyka ekofilozofii²⁵ występuje przy wartościowaniu życia, zdrowia człowieka, środowiska. Podstawy wartościowania wypracowywane są w aksjologii lub filozofii bytu. W ramach omawianej koncepcji ekofilozofii, życie oraz życie i zdrowie człowieka ujmują się jako wartości najwyższe, ale nie absolutne. Natomiast środowisko społeczno-przyrodnicze jest traktowane jako wartość podstawowa i dobro wspólne. Podstawą takich analiz jest w tym przypadku aksjologia lub filozofia bytu; dyscypliny te są podstawą do wypracowania etyki ogólnej oraz etyki środowiskowej, a nawet prawodawstwa ekologicznego. Wydaje się, że wiedza naukowa związana ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym, oraz

---

²⁴ Por. N. Wolański, *Rozwój biologiczny człowieka*, cz. 1 i 2, Warszawa 1986⁶; S. Kowalczyk, *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 1990.

²⁵ Por. K. Kłoskowski, *O naczelnej zasadzie etycznej w relacji człowiek – środowisko*, w: *Człowiek i środowisko*, dz. cyt., 107–112; W. Tyburski, *Etyka środowiskowa a paradygmat antropocentryzmu*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, dz. cyt., 65–72; Z. Piątek, *Dylematy etyki środowiskowej*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, dz. cyt., 43–64. Ponadto por. 16 artykułów w pracy zbiorowej na temat: *Ekonomia, ekologia, etyka*, red. W. Tyburski, Toruń 1996; J. Łukowski, *Próba zbudowania chrześcijańskiej etyki środowiska naturalnego*, Radom 1998.

wpracowana i akceptowana etyka środowiskowa, mogą stać się podstawą dla ekorozwoju.

Edukacyjna problematyka ekofilozofii²⁶ dotyczy przede wszystkim podstaw filozoficznych wychowania proekologicznego, a ściślej mówiąc wychowania sozologicznego w rodzinie, w szkole, w masmediach, w organizacjach społecznych, religiach oraz w ogólnej edukacji narodowej. Kształtowanie świadomości wrażliwej na wartość środowiska społeczno-przyrodniczego zależy również od programów nauczania w przedszkolach, szkołach podstawowych, średnich i na uczelniach wyższych, oraz od powszechnej edukacji ekologicznej dorosłych. Ponadto jest to zadanie dla wszystkich świadomych jakości aktualnego środowiska i jego wpływu na życie i zdrowie człowieka w naszej Ojczyźnie, jak i na całym świecie. Jest to zadanie nie tylko dla filozofów – jak pisze M. Barnier²⁷ – ale dla wszystkich mających wpływ na świadomość społeczną w Polsce i w świecie.

1.9. **Ekoteologia**²⁸ – postulowana nauka teologiczna zbierająca w całość już opracowane szczegółowe zagadnienia ekologiczne związane z teologią, a mianowicie: grzech ekologiczny, ekologiczny rachunek sumienia, zagadnienie zbawienia świata, moralność ekologiczna, i inne.

---

²⁶ Por. *Materiały II Ogólnopolskiej Konferencji „Ochrona środowiska w nauczaniu i wychowaniu”* red. M. R. Dudzińska, L. Pawłowski, Lublin 1993; *Chronić by przetrwać*, red. C. Napiórkowski, W. Koc, Niepokalanów 1992; *Edukacja ekologiczna wobec współczesności i wyzwań przyszłości*, dz. cyt.; *Edukacja środowiskowa. Agenda 21 – realizacja zadań edukacyjnych*, red. D. Cichy, Warszawa 1997; *Problemy dydaktyki i wychowania w Akademii Rolniczej w Poznaniu*, t. 14: *Edukacja i świadomość ekologiczna*, Poznań 1997; I. Fudali, *Ekologiczne wyzwania regionalnych programów edukacji środowiskowej*, Kielce 1997; J. Frątczak, *Świadomość ekologiczna dzieci, młodzieży i dorosłych w aspekcie edukacji szkolnej i nieszkolnej*, Bydgoszcz 1995.

²⁷ M. Bariner, *Atlas wielkich zagrożeń*, tłum. M. Jarosiewicz, Warszawa 1995, 9.

²⁸ Por. M. Ozorowski, *W kierunku ekoteologii*, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, red. J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, Warszawa 1999, 252–256; S. Urbański, *Mistyka ekologii ducha ludzkiego*, w: tamże, 203–221; J. Bajda, *Grzech ekologiczny*, w: tamże, 222–242; J. W. Czartoszewski, *Ekologiczne rachunki sumienia*, w: tamże 243–251; M. Ozorowski, *Kościół a ekologia*, w: tamże, 281– 183; A. Skowroński, „*Kwestia ekologiczna*” w *nauczaniu Jana Pawła II*, w: tamże, 284–281; Z. Świerczek, *Ekologia – Kościół i Św. Franciszek*, Kraków 1990; J. Grzesica, *Ochrona środowiska naturalnego człowieka*, Katowice 1993; A. L. Szafranski, *Chrześcijańskie podstawy ekologii*, Lublin 1993; P. Kędzierski, *Kościół i ekologia*, Rzeszów 1997.

1.10. **Polityka ekologiczna lub środowiskowa**²⁹ – wyrażenie to oznacza badania naukowe, które dotyczą dłuższych okresów czasu i większego zasięgu terytorialnego. W badaniach tych należałoby uwzględnić czas przynajmniej kilku pokoleń, a terytorium – region, kontynent, cały glob.

2. KULTURA EKOLOGICZNA

Żeby „kultura ekologiczna” zaistniała w danym społeczeństwie, w pełnym tego wyrażenia znaczeniu, musi dokonać się wiele zmian w zasadniczych elementach kultury, a mianowicie: w nauce, technice i technologii, sztuce i religii. Zmiany te już zaszły i nadal zachodzą w wymienionych elementach kultury.

2.1. **Nauka.** Nauki – wymienione w punkcie 1 – które już mają określony status metodologiczny i epistemologiczny, potwierdzają procesy zachodzące w poznaniu naukowym na przełomie wieków i tysiącleci. Można wymienić wiele kierunków badań naukowych związanych z zagrożeniami środowiskowymi, a powstałych w drugiej połowie XX wieku. Należą do nich: sozologia, sozotechnika, sozoeconomia, etyka środowiskowa, bioetyka, ekofilozofia oraz powstające: ekoteologia, ekologia społeczna, ekologia rodziny, polityka ekologiczna lub środowiskowa.

W nurcie powstających nauk cztery grupy zagadnień są podstawowe, a mianowicie:

2.1.1. Zagadnienia epistemologiczne związane z teorią poznania naukowego, a dotyczące określenia przedmiotu badań danej nauki, wypracowania definicji i odpowiedniej koncepcji tej nauki oraz szukania podstaw historycznych danego kierunku badań naukowych.

2.1.2. Problematyka metodologiczna oraz dominujące formy rozumowania to drugi element strukturalny nauki. W powstających naukach związanych ze środowiskiem chodzi przede wszystkim o wypracowanie metod badawczych i całej metodologii badań naukowych.

2.1.3. Następnym elementem istotnym w tych naukach jest problematyka merytoryczna związana w sposób ścisły z przedmiotem badań okre-

---

²⁹ Por. S. Kozłowski, *W drodze do ekorozwoju*, Warszawa 1997, 187–209; *Zasady ekopolityki w rozwoju obszarów wiejskich*, red. L. Ryszkowski, S. Bałazy, Poznań 1995; H. Lisicka, *Organizacje ekologiczne w polskich systemach politycznych*, Wrocław 1997.

ślonej nauki. Problematyka ta obejmuje szerokie spektrum zagadnień poczynając od ochrony środowiska, przez świadomość ekologiczną aż do problemów etycznych, prawnych, moralnych i teologicznych.

2.1.4. W dużej grupie nauk związanych ze środowiskiem występują problemy zastosowań praktycznych i konkretnych rozwiązań i to zarówno w naukach technicznych i technologicznych, jak i w humanistycznych.

2. **Technika i technologia.** Zmiany jakie obserwujemy w tej dziedzinie dotyczą powstawania nowych technik ochrony środowiska i wypracowywania nowych technologii nieszkodliwych dla środowiska lub przynajmniej nieuciążliwych dla niego.

3. **Sztuka.** W tym filarze kultury obserwujemy działalność twórczą człowieka w różnych działach sztuki, a mianowicie: w poezji, literaturze, malarstwie, rzeźbiarstwie, muzyce, fotografii. U wielu twórców pojawia się problematyka związana z zagrożeniami i katastrofami ekologicznymi.

4. **Religia.** We wszystkich kulturach świata religia stanowi istotny element strukturalny. Występuje ona i przenika inne elementy kultury jako system wartości sprzyjający rozwojowi człowieka. W tej warstwie kultury obserwujemy również wiele zmian, jakie dokonują się pod wpływem niepokojących zjawisk zachodzących w środowisku społeczno-przyrodniczym, a które prowadzą do zagrożeń i katastrof ekologicznych.

Czy te zjawiska, zachodzące w kulturze, są już kulturą ekologiczną społeczeństwa? Prawdopodobnie jeszcze nie, ale w dużym stopniu od tych zmian zależy powstanie i jakość kultury ekologicznej. Dlatego na przykład problem edukacji ekologicznej w znaczeniu właściwego wychowania i wykształcenia człowieka wrażliwego na środowisko społeczno-przyrodnicze powinien funkcjonować skutecznie w ramach tak zwanej kultury ekologicznej.

Dłgie dyskusje w środowisku pedagogów nad programem kształcenia i wychowania proekologicznego trwają do dzisiaj. Wyrazem tego jest *Polska Strategia Edukacji Ekologicznej* oraz *Reforma Edukacji Narodowej* – projekty obecnie wdrażane w życie. Niemniej jednak w szkołach podstawowych – w ramach różnych przed-

miotów – ukazywane są zmiany i znaczenie środowiska przyrodniczego. W nauczaniu początkowym pojawił się przedmiot *środowisko społeczno-przyrodnicze*, a w szkołach średnich występuje w praktyce kształcenie o profilu ekologicznym. Na wielu uczelniach powstały kierunki studiów ochrony środowiska.

PODSUMOWANIE

Dyskusja prowadzona w wielu ośrodkach akademickich winna przyczynić się do wypracowania statusu epistemologiczno-metodologicznego nauk związanych z ochroną środowiska społeczno-przyrodniczego oraz stworzyć podstawy do budowania kultury ekologicznej i ekologicznej świadomości społecznej.

PHILOSOPHY OF ENVIRONMENTAL SCIENCES AND ECOLOGICAL CULTURE

Summary

The end of age XX is characterised with group of ecological sciences. To these of sciences we number ecology of man, ecology social, zoology, ethics environmental, bioethics, ecological right, policy ecological, ecotheology, ecophilosophy and other. Close to problems epistemological and of methodological ecological learnings undertake problems relating builds of ecological culture about basic structure: science, technics, art and religion.